

Ta till vara, utveckla och förnya miljonprogrammets bostadsgårdar

En fallstudie över bostadsområdena Charlottesborg, Gamlegården och
Österäng i Kristianstads kommun

Ulrika Larsson

Ta till vara, utveckla och förnya miljonprogrammets bostadsgårdar

Preserve, develop and renew the Million Programme residential yards

Ulrika Larsson

Handledare: Marie Larsson, SLU, Institutionen för Landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Examinator: Eivor Bucht, SLU, Institutionen för Landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: G2E

Kurstitel: Kandidatexamensarbete i Landskapsarkitektur

Kurskod: EX0649

Ämne: Landskapsarkitektur

Program: Landskapsarkitektprogrammet

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2014

Omslagsbild: Ulrika Larsson

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: Miljonprogrammet, Bostadsgårdar, Förnyelse, Rekordåren, Upprustning, Charlottesborg, Gamlegården, Österäng.

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet
Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Sammandrag

Miljonprogrammet är känt som den största statliga satsningen på bostäder i Sveriges historia. Snart är det 50 år sedan projektet genomfördes, idag är många av miljonprogrammets bostadsområden i behov av upprustning och debatten är mer aktuell än någonsin.

Ska bostadsområdena av miljonprogrammet avvecklas eller utvecklas?

I denna uppsats redogörs vilka förutsättningar det finns för att ta till vara, utveckla och förnya miljonprogrammets bostadsgårdar. Genom en fallstudie i Kristianstads kommun har problem och lösningar som rör funktioner och den fysiska utemiljön identifierats på bostadsgårdar i områdena Charlottesborg, Gamlegården och Österäng.

Uppsatsen visar att det finns olika idéer om hur denna förnyelse ska gå till, en del förespråkar en mycket varsam utveckling medan andra förordar ett betydligt radikalare tillvägagångssätt.

Nyckelord: Miljonprogrammet, Bostadsgårdar, Förnyelse, Rekordåren, Upprustning, Charlottesborg, Gamlegården, Österäng.

Abstract

The Million Programme is known as the most ambitious housing investment by the government in the history of Sweden. Today nearly fifty years have passed since the project was completed. Many residential areas built during the Million Programme are today currently in need of reparation and the debate about the areas future formation is more relevant than ever.

Should these residential areas be removed or developed?

This paper outlines the conditions to preserve, develop and renew the residential yards of the Million Programme. Through a case study in the neighborhoods Charlottesborg, Gamlegården and Österäng in the municipality of Kristianstad, problems and solutions about functions and outdoor environment have been identified.

The paper presents different ideas about how the renewal should be executed; some which advocate a very careful development and others which ordain a far more radical approach.

Key words: The Million Programme, Residential yards, Renewal, The record years, improvement, Charlottesborg, Gamlegården, Österäng.

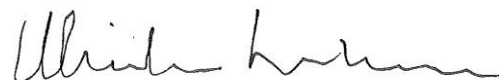
Förord

Uppsatsen har skrivits inom ramen för kursen *Kandidatexamensarbete i Landskapsarkitektur* vårterminen 2014 på SLU Alnarp och behandlar förnyelse av miljonprogrammets bostadsgårdar.

Jag skulle vilja tacka min handledare Marie Larsson som under arbetets gång kommit med goda råd och uppmuntran. Jag vill även rikta ett tack till Dennis Andreasson som motläst mitt arbete och kommit med skarpa kommentarer, även ett tack till seminariegruppen för alla intressanta diskussioner och infallsvinklar. Slutligen vill jag tacka alla tillmötesgående och hjälpsamma hyresgäster på bostadsgårdarna som jag besökt, som tog sig tiden att svara på alla mina frågor.

Tack!

Ulrika Larsson
Alnarp, 2014-05-26

Innehållsförteckning

Sammandrag

Abstract

Förord

Innehållsförteckning

Inledning	7
Bakgrund	7
Frågeställningar.....	7
Mål och syfte.....	7
Material och metod.....	8
Litteraturstudie	8
Fallstudie	8
Avgränsning	8
Miljonprogrammet 1965-1974	9
Det svenska välfärdsprojektet	9
Dåtidens ideal	10
Kritiken mot miljonprogrammet	11
Vad händer idag?	13
Nya behov blev till nya ideal	13
Att ta hänsyn till vid förnyelse.....	14
Hur ska vi förhålla oss till historien idag?.....	14
Boendes eller fastighetsägarens perspektiv?.....	15
Boendeinflytande	15
Aspekter vid förnyelse – som underlag till inventeringen	16

Rymlighet	16
Zonering.....	17
Växtlighet	17
Funktioner.....	18
Vädskydd	18
Resultat från fallstudie	19
Charlottesborg.....	19
Bostadsgården vid Skogsduvan.....	19
Konceptuella riktlinjer vid förnyelse	20
Gamlegården.....	22
Bostadsgården vid Albogatan.....	22
Konceptuella riktlinjer vid förnyelse	23
Österäng.....	25
Området kring de gröna punkthusen.....	25
Konceptuella riktlinjer vid förnyelse	26
Diskussion	28
Metoddiskussion	28
Slutsatser.....	28
Vidare studier	31
Avslutande reflektioner	31
Referenser	28
Otrycka källor.....	33
Trycka källor	34
Bilaga	35
Frågor till boende.....	35

Inledning

Bakgrund

Alla har med all säkerhet, likt mig själv, på ett eller annat sätt kommit i kontakt med miljonprogrammets bebyggelse. Mellan åren 1965-1974 pågick den största statliga satsningen på bostäder i Sveriges historia, det skulle byggas en miljon bostäder under en period på tio år¹.

Målen uppfylldes men vad händer idag? Nästan 50 år senare är många av bostadsområdena inom en snar framtid i behov av upprustning.

Miljonprogrammets områden har fått utså mycket kritik och idag känns frågan mer aktuell än någonsin. Ska vi satsa pengar på att förnya dessa områden eller borde de avvecklas?

Jag har valt att titta närmare på tre bostadsområden i Kristianstads kommun: Charlottesborg, Gamlegården och Österäng. Jag är väl bekant med samtliga områden men har under min uppväxt aldrig reflekterat över hur lika lägenheterna är eller att fritidsgården, skolan och aktivitetshuset jag vistades i är ett resultat av miljonprogrammet. Detta är bostadsområden som har kommit olika långt i förnyelseprocessen samt skiljer sig åt i storlek, status och utformning.

Samtidigt som de skiljer sig åt har de också många likheter, alla byggdes under åren 1964-1975 och tillsammans utgör områdena de tre största som har uppförts inom ramarna för miljonprogrammet i Kristianstad.

Anledning till att jag har valt att titta närmare på just bostadsgårdar i miljonprogramsområdena är att de är platser som berör många människor.

Bostadsgårdar kan se ut på många olika sätt, de skiljer sig åt i stil, storlek, lummighet och användning. För många är gården en viktig del i vardagslivet för gemenskap och rekreation medan andra knappt vistas där, trots att de passerar den varje dag.

Frågeställningar

- Vilka förutsättningar finns för att ta till vara, utveckla och förnya miljonprogrammets bostadsgårdar?
- Vad finns det för brister och möjligheter på bostadsgårdarna i områdena Charlottesborg, Gamlegården och Österäng?

Att tala om miljonprogrammets förutsättningar att ta till vara, utveckla och förnya är en komplex fråga på sätt att det finns många faktorer att ta i beaktande.

Därför kompletteras frågan med ytterligare en frågeställning där jag lyfter fram konkreta brister och möjligheter genom en fallstudie. Fallstudien leder inte till precisa förslag på fysiska åtgärder vid förnyelse utan är snarare riktlinjer och olika aspekter att ta hänsyn till.

Mål och syfte

Målet med uppsatsen är att belysa brister och möjligheter i miljonprogrammets bostadsgårdar då många är eller inom en snar framtid kommer att vara i behov av upprustning. Med tre konkreta exempel vill jag genom en fallstudie i Kristianstads kommun identifiera problem och lösningar som rör funktioner och den fysiska utemiljön i bostadsområdena Charlottesborg, Österäng och Gamlegården

Syftet är att undersöka förutsättningar för förnyelse av miljonprogrammets bostadsområden som kan vara en grund för framtida åtgärder som är anpassade efter behoven i dagens samhälle.

¹ Vidén och Lundahl, 1992, sid. 4.

Material och metod

Litteraturstudie

Litteraturstudien innefattar artiklar, böcker och rapporter om miljonprogrammet, förnyelseprocesser och bostadsgårdar. Med hjälp av SLU-bibliotekets databas *Primo*, sökmotorn för vetenskapliga artiklar *Google Scholar* och den nationella bibliotekssöktjänsten *Libris* har jag samlat litteratur till mitt arbete. Nyckelord som jag har använt mig av under litteratursökningarna är: Miljonprogrammet, Bostadsgårdar, Förnyelse, Rekordåren, Upprustning, Charlottesborg, Gamlegården och Österäng.

Fallstudie

För att undersöka funktioner, aktiviteter och utformning genomför jag en fallstudie över tre gårdsmiljöer belägna i respektive bostadsområde i Kristianstads kommun. Under besöken i de olika områdena har jag identifierat brister och värden som finns där idag, för att efter analys kunna presentera förslag på vad som kan förbättras. Jag använde mig av kameran som ett verktyg för att visa hur situationen ser ut idag som kompletterades med några enkla handritade konceptuella skisser. Att undersöka förutsättningar snarare än tillvägagångssätt för en förnyelseprocess skapar ett underlag för inventeringen för att kunna lyfta fram de brister och möjligheter som påträffas.

En torsdag i mitten av april åkte jag till de tre bostadsområdena i Kristianstad för att på plats göra halvstrukturerade boendeintervjuer för att ta reda på vad de boende själva tycker saknas på sin bostadsgård. Målgruppen har varit de boende på bostadsgårdarna som jag har studerat. Som förberedelse till platsbesöken har jag läst

kapitlet om intervjuer i *Forskningsmetodikens grunder* av Runa Patel och Bo Davidson.²

Patel och Davidson beskriver metoden jag har använt mig av som en låg grad av standardisering då jag har omformulerat och ändrat ordningen på frågorna beroende på vilken person jag intervjuat. Ostrukturerade intervjuer innebär att jag har lämnat utrymme för de intervjuade personerna att svara vad de vill utan några bestämda svarsalternativ. Jag har använt mig av så kallade öppna frågor, där det inte är möjligt att endast svara ”ja” eller ”nej” för att få ut så mycket som möjligt av intervjuerna.³

Avgränsning

För att få ett hanterbart omfång på arbetet har jag tittat närmare på tre bostadsområdena, belägna i Kristianstads kommun. Samtliga är flerfamiljshus och byggda under samma årtionde, 1970-talet, dessutom har jag valt en representativ bostadsgård från varje område. Bostadsgårdarna i respektive bostadsområde liknar varandra i storlek och utformning men kan skilja sig åt i grad av förnyelse, växtval och möjlighet till aktivitet.

Att välja en karakteristisk bostadsgård gjorde områdena hanterbara vid en jämförande inventering.

Under inventeringen var det främst fem olika aspekter till förnyelse som undersöktes: Rymlighet, zonerings, växtlighet, funktioner och väderskydd. Aspekter som ekonomiska kostnader, utformning av lägenheter och växtval kan också ha betydelse vid förnyelse av områdena men behandlas inte i detta arbete.

² Patel och Davidson, 2003.

³ Patel och Davidson, 2003, sid. 172.

Miljonprogrammet 1965-1974

För att få svar på vilka förutsättningar det finns för att ta till vara, utveckla och förnya miljonprogrammets bostadsgårdar måste det också finnas en förståelse till miljonprogrammets historia. Vilka drivkrafter fanns det bakom projektet? Vilka ideal och villkor byggdes områdena efter? Varför blev det som det blev?

Det svenska välfärdsprojektet

Mellan åren 1965-1974 pågick ett av den svenska välfärdspolitikens mest omtalade projekt: miljonprogrammet⁴.

”... hela befolkningen skall beredas sunda, rymliga, välplanerade och ändamålsenligt utrustade bostäder av god kvalitet till skäliga kostnader”.⁵

Citatet är hämtat ur en regeringsproposition från 1967, som visar på vad den dåvarande regeringen ville uppnå genom de stora satsningarna på miljonprogrammets bostadsområden.

Mellan åren 1961-1975 byggdes 920 000 flerbostadshus i Sverige, men det var inte bara lägenheter som producerades. Det byggdes även 476 000 småhus, en hel del skolor, fritidslokaler, kontorsbyggnader och sjukhus m.m.⁶

I boken *Miljonprogrammets bostäder Bevara - Förnya - Förbättra* av Sonja Vidén och Gunilla Lundahl beskrivs bakgrundshistorien till miljonprogrammet och de stora samhällsförändringar som inträffade i mitten av 1900-talet.⁷

⁴ Östberg och Andersson, 2013, sid. 37.

⁵ Ur regeringens proposition 1967: 100.

⁶ Vidén, 2012 [online], sid. 22-24.

⁷ Vidén och Lundahl, 1992.

Efter andra världskriget och fram till 1960-talet stod Sverige inför en kraftig ekonomisk tillväxt då den offentliga sektorn och industrin växte sig allt större. Det var högkonjunktur, den privata och offentliga konsumtionen ökade och människor efterfrågade bättre bostäder med en höjd standard. Samtidigt skedde det en omfattande befolkningsomflyttning från glesbygd till tätort, under miljonprogrammets ökade befolkning i tätorterna med 775 000 invånare.⁸

I länsstyrelsens rapport *Hej bostad: om bostadsbyggande i Storstockholm* beskrivs den fysiska planeringens inflytande över bostadspolitiken i Sverige på 1960-70 talet. Rapporten lyfter fram att det höga byggnadstempot var nödvändigt för att klara av en höjd bostadsstandard.⁹

Under 1960-talet byggdes varje år 80 000 lägenheter, med miljonprogrammet ökade tempot ytterligare. För att klara av tempot och hålla ner kostnaderna rationaliserades och mekaniserades byggandet.¹⁰

Enligt rapporten fanns det två skäl att den socialdemokratiska regeringen ville genomföra projektet miljonprogrammet. En stor del av befolkningen levde under oacceptabla förhållanden inne i de urbaniserade städerna, det var trångt och det var ohygieniskt. Samtidigt var miljonprogrammet också ett redskap för att motverka hög arbetslöshet.¹¹

Innan miljonprogrammet genomfördes saknade en tredjedel av Sveriges bostäder moderniteter som centralvärme, vatten, avlopp och badrum, dessutom var ett stort antal mycket trångbebodda.

⁸ Vidén och Lundahl, 1992, sid. 8-9.

⁹ Länsstyrelsen i Stockholms Län [online], 2014-04-22, sid. 8.

¹⁰ Länsstyrelsen i Stockholms Län [online], 2014-04-22, sid. 10.

¹¹ Länsstyrelsen i Stockholms Län [online], 2014-04-22, sid. 9.

År 1965 satte den då regerande riksdagen upp ett mål för att höja bostadsstandarden och möta efterfrågan av bostäder; en miljon bostäder skulle byggas på mindre än tio år mellan åren 1965-1974. Till grund för miljonprogrammet låg främst *Bostadsbyggnadsutredningen* som tillsattes 1959. Det var inte bara bostadsbristen som skulle få ett slut, det skulle också leda till: större lägenheter, höjd utrustningsstandard, goda kommunikationer, förbättrad yttre miljön, god service med tvättstugor och parkeringsplatser m.m. Åtgärderna styrdes från ett centralt håll, för att hålla nere kostnaderna och öka produktiviteten standardiserades, serietillverkades och arbetades det med mycket storskaliga projekt, allt för att effektivisera arbetet. Det skulle byggas snabbt och för rimliga kostnader, därför var det lätt hänt att långsiktiga mål som underhålls- och förvaltningsfrågor glömdes bort.¹²

Fram till 1940-talet tillhörde Sverige ett av länderna i Europa med sämst bostadsstandard¹³. Miljonprogrammet ledde till en kvantitativ succé. Det var inte längre bostadsbrist i landet och Sverige hade ett tag världens högsta bostadsstandard, det utlovades ”Goda bostäder åt alla”¹⁴.

25 % av Sveriges bostadsbebyggelse består än idag av miljonprogrammet¹⁵. Vad händer idag? Hur fortsätter utvecklingen framöver?

Dåtidens ideal

När miljonprogramshusen byggdes hyllades kärnfamiljen och stabilitet men nu snart 50 år senare har bilden av Sverige förändrats¹⁶. Finns några av miljonprogrammets mönsterbilder kvar?

¹² Länsstyrelsen i Stockholms Län [online], 2014-04-22, sid. 10-11.

¹³ Östberg och Andersson, 2013, sid. 36.

¹⁴ Östberg och Andersson, 2013, sid. 38.

¹⁵ Länsstyrelsen i Stockholms Län [online], 2014-04-22, sid. 7.

På 1960-talet sågs funktionella och billiga material som i och med miljonprogrammet användes som ett tecken på industrimodernitet¹⁷. I artikeln *Miljonprogrammet passar inte för dagens människor* lyfter Inger Bergström fram det maskinella i miljonprogrammets estetik. Det skulle vara enkelt, enhetligt och framförallt funktionellt.¹⁸ Mycket av idealen från miljonprogrammet är hämtade från folkhemsperioden mellan åren 1930-1950 och *funktionalismen*.¹⁹ Funktionalismen hade en utmärkande och karaktäristisk syn på grönområden, det fanns en vilja att ta avstånd från den traditionella anlagda parken. ”Sol, ljus och luft” fick bli en symbol för planeringen av utemiljöer.²⁰ På gårdsnivån blev väderstrecken en viktig del i planeringen, balkonger fick gärna ligga i söderläge²¹.

Att sträva efter att industrialisera byggnationen påverkade även estetiken och gestaltningen av parker och utemiljöer, även där användes rationella principer. Den rationella idén gav sig uttryck genom tydligt definierade ytor för exempelvis lek, avkoppling eller sport. Service koncentrerades många gånger till ett centrum för att kunna lämna stora naturområden orörda, som då kunde erbjuda ett rikt friluftsliv utanför de bebyggda områdena.²²

Eriks Stenberg skriver i sin artikel *Flexibelt miljonprogram kan möta nya bostadsbehov* att välfärdsamhället eftersträvade större ytor, större lägenheter med högre teknisk och hygienisk standard.²³

¹⁶ Stenberg, 2012 [online], sid. 165.

¹⁷ Östberg och Andersson, 2013, sid. 38.

¹⁸ Bergström, 2001, sid. 6-7.

¹⁹ Riksantikvarieämbetet, 2004, sid. 29.

²⁰ Riksantikvarieämbetet, 2004, sid. 25.

²¹ Riksantikvarieämbetet, 2004, sid. 29.

²² Riksantikvarieämbetet, 2004, sid. 25.

²³ Stenberg, 2012 [online].

Stenberg beskriver miljonprogrammets bostäder som genomtänkta, varje rum planlagdes efter funktioner och efter människors vardagsliv. Handtag till skåpluckor sitter på rätt höjd, det finns rostfria lättstädade bänkar och gardrober är av standardiserade mått. Det gjordes också försök till att standardisera möblers storlekar för massproduktion; som även kunde passa nästa person som flyttade in i lägenheten.²⁴ Enligt dåtidens ideal hade alla samma behov och kunde därför bo likadant²⁵. I det homogena samhället blev på ett vis även hyresgästerna standardiserade och anonyma personerna²⁶.

”När miljonprogrammet byggdes tänkte man sig fortfarande hemmafruar, kvinnan skulle vara hemma med barnen medan mannen for till jobbet, det ritades lekplatser och parkeringsplatser.”²⁷

Citatet visar på vem det var dåtidens utemiljöer byggdes för, framförallt var det barnen och hemmafruar som spenderade dagarna på gården, en ganska smal användargrupp. Efter andra världskriget fokuserades det mycket på barnfamiljer ur ett planeringsperspektiv, det skulle finnas gott om plats med säkra och robusta lekmiljöer.²⁸ Miljonprogramsområdena planerades för industriarbetarklassen²⁹. Arbetet var slitsamt och det efterfrågades lugn och fysisk vila³⁰. Under denna period hade även arbetstiden i Sverige minskat, vardagsrummen planerades för TV-tittande, umgänge och läsning³¹.

²⁴ Stenberg, 2012 [online], sid. 167.

²⁵ Bergström, 2001, sid. 6-7.

²⁶ Stenberg, 2012 [online], sid. 167.

²⁷ Bergström, 2001, sid. 6-7.

²⁸ Kristensson, 2007 [online], sid. 6.

²⁹ Östberg och Andersson, 2013, sid. 38.

³⁰ Bergström, 2001, sid. 6-7.

³¹ Stenberg, 2012 [online], sid. 167.

Det är således inte bara synen på våra behov och estetisk som har förändrats, sättet att leva och fritidssysselsättningar på 1960-talet skiljer sig från idag.

Hur ser samhället ut idag? Hur skiljer sig dåtidens ideal från dagens moderna behov?

Kritiken mot miljonprogrammet

Satsningen på miljonprogrammet löste bostadsbristen tillfälligt men ny kritik mot andra samhällsproblem uppkom.

Miljonprogramsområdena var inte tillräckligt upplevelserika eller gemytliga och det fanns en del brister som framförallt gällde utemiljön³².

”Men grävskoporna hade inte lämnat Rosengård, Hammarkullen eller Rinkeby innan kritiken mot miljonprogrammets avigsidor exploderade.”³³

Rosengård, Hammarkullen och Rinkeby är exempel på tre större miljonprogramsområden i städerna Malmö, Göteborg och Stockholm. Citatet pekar på att kritiken som riktas mot områdena idag inte alls är någon nyhet.

Redan innan byggandet var klart kritiserades den snabba produktionstakten, den repetitiva estetiken och den otillräckliga boendemiljön. De boende var offer för ”visionerna” och det var planernas, arkitekternas och bostadsbolagens fel. Än idag finns bilden kvar av det storskaliga och enformiga miljonprogrammet, även om det ibland lyfts fram en mer nyanserad bild.³⁴

³² Vidén och Lundahl, 1992, sid. 74.

³³ Östberg och Andersson, 2013, sid. 38.

³⁴ Stenberg, 2012 [online], sid. 169.

I början av 1970-talet framgick det att en del av miljonprogrammets lägenheter var svåra att hyra ut. Både sociala brister och begränsningar av utemiljön var uppenbara redan när bostäderna stod klara och de första hyresgästerna skulle flytta in. Men det var inte förrän lägenheterna stod tomma som bristerna uppmärksammades.³⁵ De tekniska bristerna gällde främst utemiljöerna och ledde till förvaltningsproblem, slitage och till att de boende inte trivdes.³⁶

Under 1980-talet och 1990-talet förstärktes den sociala segregeringen. Områden som hade planerats för industriarbetarklassen blev istället en symbol för socialbidrag och utslagning.³⁷

En del anser att miljonprogrammets arkitektur leder till vantrivsel och störda beteende på grund av sin monotona och avskalade arkitektur. Bostadsområdena beskrivs som ”förtryckande” då en del områden har problem med socialt utanförskap och kriminalitet.³⁸

“Ofta har förorten i debatten använts som symbol eller kanske till och med som kuliss för generella moderna samhällsproblem. Problem som inte kan kopplas till en bestämd plats eller arkitekturstil.”³⁹

Miljonprogrammet diskuteras mycket i media. Kritiken riktar sig bl.a. mot att bostadsområdena är avskalade och sterila och ger ett ”grått” intryck⁴⁰. Även problemfria områden får dras med fördomar, där det positiva överskuggas av det negativa⁴¹.

³⁵ Schlyter, 1985, sid. 10.

³⁶ Vidén och Lundahl, 1992, sid. 4.

³⁷ Östberg och Andersson, 2013, sid. 38.

³⁸ Riksantikvarieämbetet, 2004, sid. 20.

³⁹ Riksantikvarieämbetet, 2004, sid. 30.

⁴⁰ Östberg och Andersson, 2013, sid. 38.

⁴¹ Vidén och Lundahl, 1992, sid. 4.

I en mer nyanserad bild av miljonprogramsområdena framträder det att där finns värden som kan bevaras och utvecklas⁴². I bostadsområdena finns det många gånger gott om plats mellan husen och nära till natur. Barnens lekmiljö upplevs ofta som trygg och trafiksäker och möjligheter att utnyttja gemensamhetslokaler är ofta goda.⁴³

I artikeln *Rekordarens bostäder – en viktig resurs för hållbar utveckling* framställer Sonja Vidén avvecklingen av miljonprogrammet som ”absurt”. Hon beskriver miljonprogrammet som en resurs för hållbar utveckling ur fler olika perspektiv: ekologiskt, ekonomiskt, socialt och kulturellt. Det som behövs är underhåll och en varsam förnyelse. Främst är det vatten- och avloppsinstallationer som behöver bytas ut, men också en del anpassningar efter behoven i dagens samhälle.⁴⁴

⁴² Vidén och Lundahl, 1992, sid. 185.

⁴³ Kronvall, 2010 [online], sid. 121.

⁴⁴ Vidén, 2012 [online], sid. 22.

Vad händer idag?

Miljonprogrammets bebyggelse är av en varierande kvalitet, men totalt sett finns det ett stort behov av renovering. Det finns en osäkerhet bland fastighetsägare och förvaltare i hur den hållbara förnyelsen ska gå till angående husen och utemiljöerna⁴⁵.

Av de 920 000 bostäder i flerbostadshus som byggdes finns det idag kvar 830 000. Uppskattningsvis är 600 000 av de lägenheterna i nuläget i behov av någon form av renovering.⁴⁶

Vad måste vi ta i beaktande vid denna renovering? Råder det inte samma ideal i samhället idag som när miljonprogrammet byggdes? Vad är det som har förändrats och hur ska vi förhålla oss till miljonprogrammets bebyggelse idag?

Nya behov blev till nya ideal

Idag snart 50 år senare råder det helt andra förutsättningar än under miljonprogrammets storskaliga byggande⁴⁷.

I artikeln *Miljonprogrammet passar inte för dagens människor* redovisar Inger Bergström idéerna bakom miljonprogrammet och dagens moderna levnadsformer. Tanken var att lösa bostadsbristen och de nya bostäderna byggdes för en kärnfamilj; en mamma, pappa med två till tre barn.⁴⁸

Vidare skriver Bergström att idag är inte bostadsbristen problemet utan snarare ensamheten. Samhället har förändrats och 50 % av alla hushåll i Sverige är idag enpersonshushåll, bostadsbristen är inte

längre ett problem utan problematiken ligger snarare i ensamhet och bristen på möten med andra människor.⁴⁹

På vilket sätt har samhället förändrats? Kan vi i efterhand utforma funktioner där det finns möjlighet till spontana möten mellan människor för att frambringa ett socialt liv på våra bostadsgårdar?

1960-talets ideal som ansåg att alla hade samma behov och kunde bo likadant skiljer sig från dagens samhälle⁵⁰.

”Olikheten är normen i dessa tider. Kärnfamiljen har ersatts av familjenätverk med barn varannan vecka, inneboende svärföräldrar, urbana singlar, ungdomar som bor kollektivt, andra som inte bildar familj, och alldeles för många som inte kommer in på arbetsmarknaden.”⁵¹

I dag pratas det istället om individualitet, komplexitet och mångfald. Nuförtiden vistas allt fler människor på bostadsgården, kvinnor arbetar, barnen går i förskola, där finns studenter, pensionärer, arbetslösa, föräldralediga o.s.v. Men dåtidens bostadsgårdar är inte anpassade efter alla deras olika behov och de kräver mer än bara lekplatser på bostadsgårdarna.⁵²

Även arbetsförhållandena och fritidssysselsättningarna har förändrats. Många arbeten är inte längre lika slitsamma. Människor vill inte ha fysisk vila, lugn och ro utan det efterfrågas upplevelser och social stimulans.

Samtidigt som människor vill ha spänning i vardagen efterfrågar de en allt högre grad av trygghet i deras närmiljö. För att en plats ska

⁴⁵ Kronvall, 2010 [online], sid. 119.

⁴⁶ Vidén, 2012 [online], sid. 21.

⁴⁷ Vidén och Lundahl, 1992, sid. 7.

⁴⁸ Bergström, 2001, sid. 6-7.

⁴⁹ Bergström, 2001, sid. 6-7.

⁵⁰ Bergström, 2001, sid. 6-7.

⁵¹ Stenberg, 2012 [online], sid. 170.

⁵² Bergström, 2001, sid. 6-7.

kännas trygg krävs det också människor; befolkade rum känns vanligtvis tryggare än ödsliga.⁵³

Förändringarna i samhället har gått otroligt fort, få av miljonprogrammets mönsterbilder finns kvar och kanske kan ”olikheter” stå för det nya idealet. Kärnfamiljen har blivit ersatt, idag bor många människor i enpersonshushåll, det finns ungdomar som bor i kollektiv, stora och små familjer o.s.v.

Att samhället förändras och att det hela tiden formas nya ideal och behov behöver inte vara ett problem menar Eric Stenberg, som i sin artikel *Flexibelt miljonprogram kan möta nya bostadsbehov* framhåller att miljonprogrammets lägenheter både är robusta och flexibla⁵⁴. Med det menar han att miljonprogrammets bostadsområden är anpassningsbara. Det vi borde göra är att forska mer i hur de storskaliga områdena borde se ut och hur de kan förändras efter dagens behov⁵⁵.

Att bostadsområdena byggdes för en kärnfamilj men idag används av alla olika typer av människor behöver inte vara ett problem men nya förutsättningar med nya behov kräver också nya lösningar.

Att ta hänsyn till vid förnyelse

Hur ska vi förhålla oss till historien idag?

Hur ska vi förhålla oss till miljonprogrammets ideal, planering och konstruktioner idag? Ska allt vara som det alltid har varit och vad innebär egentligen begreppet *varsambet*?

⁵³ Bergström, 2001, sid. 6-7.

⁵⁴ Stenberg, 2012, sid. 177.

⁵⁵ Stenberg, 2012, sid. 177.

”Bevara det som är bra och fungerar, förnya det som är föråldrat och inte fungerar, förbättra det som är dåligt och utslitet.”⁵⁶

Kanske kan dessa ord inspirera till hur vi vill att en förnyelseprocess ska gå till.

Alla spår som människor lämnar efter sig i sin omvärld kan i själva verket räknas som en del i ett *kulturarv*. Det betyder inte att alla miljöer ska bevaras precis som de är, det är genom förändringar som kulturmiljöerna har skapats. När tiden går brukar valet av vad som ska tas till vara och bevaras vara ganska självklart; då mycket redan har hunnit försvinna värdesätts det som finns kvar. I dagens samhälle finns det både tekniska och ekonomiska möjligheter för att förändringar ska ske relativt fort och det händer att vi gör oss av med miljöer som vi senare inser att vi egentligen ville ha kvar.⁵⁷

Förändringarna får inte ske bara för förändringarnas skull. Med förnyelse kan både stora och små problem lösas, men åsikterna går isär hur det ska gå till. Det är många behov och önskingar som ska tillgodoses, förändringarna måste ses i sitt sammanhang på både lång och kort sikt samtidigt som de ska vara öppna och anpassningsbara efter nya behov.⁵⁸

För att förändringar faktiskt ska bli till förbättringar krävs det att de som bor i området får bidra med sina upplevelser av miljön.

Förändringar i utemiljön kan ske utan att miljonprogrammets stadsbild går förlorad. De yttre åtgärderna ska skapa rum och ge ramar för ett gemensamt utomhusliv för alla åldrar, samt skapa hemkänsla och intimitet.⁵⁹

⁵⁶ Vidén och Lundahl, 1992, sid. 191.

⁵⁷ Riksantikvarieämbetet, 2004, sid. 34.

⁵⁸ Vidén och Lundahl, 1992, sid. 191.

⁵⁹ Vidén och Lundahl, 1992, sid. 190.

Förändra varsamt vägledning vid ombyggnader av rekordårens bebyggelse av Riksantikvarieämbetet beskriver varsamhetens innebörd och hur en förnyelseprocess kan gå till. Att inga förändringar ska ske utan orsak verkar som en självklarhet för många⁶⁰. Men vad innebär det egentligen?

Riksantikvarieämbetet beskriver i sin bok att det väsentliga är att ha en förståelse för vad det är som driver fram förändringar för just den situation där de kommer till att ske⁶¹.

Saknas där växtlighet? Råder det brist på aktiviteter? Upplevs platsen som otrygg?

Det finns många orsaker till att förändringar ska genomföras. Att gå varsamt fram innebär att ifrågasätta åtgärderna, inte motiven och på så sätt förhindra att befintliga värden går förlorade.⁶²

Boendes eller fastighetsägarens perspektiv?

Vid förnyelse av bostadsgårdar är det ett flertal olika intressenter inblandade: som de boende och fastighetsägaren, med olika erfarenheter och mål⁶³. Vad har de för olika preferenser? Finns det något sätt att få alla nöjda i en gestaltningsprocess?

”Bostadsområdet är en viktig del av tillvaron för de människor som bor där. Där föds människor, växer upp, bildar familj, åldras och dör.”⁶⁴

Boverket formulerar i rapporten *Gårdsutveckling i miljonprogramsområden* att ”De boende” är de människor som använder sig av gården, d.v.s. de som bor i området och lever sina

⁶⁰ Riksantikvarieämbetet, 2004, sid. 34.

⁶¹ Riksantikvarieämbetet, 2004, sid. 34.

⁶² Riksantikvarieämbetet, 2004, sid. 34.

⁶³ Boverket, 2008 [online], sid. 18.

⁶⁴ Björklund, 1981, sid. 47.

liv där. En bostadsgård ska vara en plats att trivas på, att umgås med andra och att känna sig trygg på. En bostadsgård måste också vara tillgänglig för alla, det är viktigt med kompletterade ramper m.m. för att inte uteslutna någon. Fastighetsägare är för det mesta den som tar initiativet till en upprustning. En bostadsgård måste utformas med hänsyn till skötsel och långsiktigt underhåll.⁶⁵ Ett perspektiv som de boende kanske inte alltid tänker på.

Skötselmaskiner måste kunna ta sig runt på bostadsgården och där slitaget är stort bör det också vara hårdgjort. Val av material och utformning av materialmöten kan också underlätta skötseln.

Kostnaden är en annan viktig aspekt. Det gäller att tänka långsiktigt, satsningar nu kan löna sig ekonomiskt på sikt.⁶⁶

Boverket beskriver förnyelseprocessen som en positiv spiral. Förnyelse på sikt kan leda till att de boende månar om sin närmiljö, plockar upp sitt skräp från marken, börjar vistas mer på gårdarna och trivas bättre. Den positiva spiralen ska glädja både de som bor där och fastighetsägaren, med ett attraktivt boende ökar även fastighetens värde.⁶⁷

Boendeinflytande

Boendeinflytande är de boendes möjligheter att påverka beslut, enskilt och kollektivt, som rör deras eget bostadsförhållande⁶⁸. Bo Bengtsson menar i *Demokrati och inflytande i boendet*. *Vad är det och hur kan det undersökas?* att boendeinflytande har både en formell och en reell aspekt. Den formella aspekten handlar om vilka rättigheter de boende

⁶⁵ Boverket, 2008 [online], sid. 18.

⁶⁶ Boverket, 2008 [online], sid. 19-20.

⁶⁷ Boverket, 2008 [online], sid. 20.

⁶⁸ Bengtsson, 1982 [online], sid. 80.

har till inflytande medan den reella aspekten är de sannolikheter som de boende i praktiken har över inflytandet.⁶⁹

Bengtsson anser att boendeinflytande inte är ett verktyg för att lösa sociala och ekonomiska problem men att människor ändå ska kunna påverka besluten av den enkla anledning att besluten kommer till att påverkar dem.⁷⁰

På samma sätt som bostadsområdet påverkas av människor som bor där, präglas även de som bor där av sin boendemiljö, av både sociala och fysiska faktorer. Uppfattas boendemiljön som dålig sker en hög omflyttning i området, det kan även komma direkta klagomål, vandalisering och slitage i området. Detta är exempel på att boendemiljön behöver förbättras, och dessa förbättringar ska i första hand avse de som bor i området. För att de ska stanna kvar och trivas bättre, även om förnyelse kan leda till nya hyresgäster.⁷¹

⁶⁹ Bengtsson, 1982 [online], sid. 81.

⁷⁰ Bengtsson, 1982 [online], sid. 87.

⁷¹ Björklund, 1981, sid. 47.

Aspekter vid förnyelse – som underlag till inventeringen

För att underlätta inventeringen som ligger till grund för resultatet från fallstudien har jag utgått från fem olika aspekter. De ger alla olika perspektiv på saker i den fysiska utemiljön och berör huvudsakligen estetik, funktion och ändamål.

Dessa aspekter baserar sig på *Bostadsgården – vardagsrum, lekplats, mötesplats och utsikt* av Eva Kristensson, *Gårdsutveckling i miljonprogramsområden* av Boverket, *Miljonprogrammets bostäder Bevara - Förnya – Förbättra* av Sonja Vidén och Gunilla Lundahl samt tidskriften *God Bostad Utombus* av Eva Björklund.

Rymlighet

”Om det bara finns en sittplats, vems är då den?”⁷²

Eva Kristensson nämner i sin rapport att rymlighet har betydelse från två infallsvinklar, det ska finnas utrymme för aktiviteter och det ska finnas tillräckligt med avstånd. Är gården liten kan det vara svårt att hitta platser att vara på. Det kan kännas påträngande nära och det blir konkurrens om de befintliga ytorna.⁷³

De boende på gården kan uppleva storleken på gården på olika vis, vad som känns rymligt för någon kan kännas ödsligt för någon annan⁷⁴.

Det finns mycket som ska få plats på en bostadsgård. Trånga gårdar kan vara svåra att utforma, desto mindre yta desto svårare blir det att få plats med varierande aktiviteter som rekreation, lek och möten⁷⁵. För att människor ska kunna mötas måste det finnas utrymme för olika typer av aktiviteter som exempelvis lekplatser,

⁷² Kristensson, 2007 [online], sid. 35.

⁷³ Kristensson, 2007 [online], sid. 35.

⁷⁴ Kristensson, 2007 [online], sid. 38.

⁷⁵ Kristensson, 2007 [online], sid. 39.

odlingslotter och grillplatser. Det är när människor vistas ute på gården som det skapas förutsättningar för att mötas⁷⁶.

Kristensson skriver också att stora gårdar inte kan säkerställa en god lekmiljö, men det skapar förutsättningar för att erbjuda barn i olika åldrar platser för olika former av lek. Leken kan i sin tur främja möten och det sociala livet på gården för både barnen och för föräldrarna.⁷⁷

Zonering

Zonering är ett sätt att arbeta med zonindelning och kan ge förståelse för det sociala livet och vilka funktioner som bör rymmas på en gård. Det innebär att den fysiska utformningen tydliggörs eller gränsas av för att ge förståelse för vilken karaktär som gäller för en specifik plats.⁷⁸

I sin rapport beskriver Boverket följande fyra zoner eller karaktärer:⁷⁹

Offentlig zon: Ligger många gånger strax utanför bostadsgården, kan t.ex. var gator, parkeringsplatser och mellanrum mellan husen som inte är bostadsgårdar. Höga hus med otydlig avgränsning kan ge intrycket att vara offentlig.⁸⁰

Halvoffentlig zon: Beläget på själva bostadsgården, här finns platser för lugn och ro, platser att umgås samt lekplatser. De boende behöver inte känna igen alla som uppehåller sig på platsen.⁸¹

⁷⁶ Kristensson, 2007 [online], sid. 37.

⁷⁷ Kristensson, 2007 [online], sid. 36.

⁷⁸ Boverket, 2008 [online], sid. 21.

⁷⁹ Boverket, 2008 [online].

⁸⁰ Boverket, 2008 [online], sid. 22.

⁸¹ Boverket, 2008 [online], sid. 23.

Halvprivat zon: Kan vara svår att skilja från den halvoffentliga zonen. På en mindre bostadsgård kan det vara en zon av den halvprivata karaktären på hela ytan.⁸² Det ska vara en plats där de boende känner sig hemma och delar med varandra. De boende känner igen de andra som vistas på platsen. Det kan t.ex. vara ett trapphus med tillhörande entrézon, där det finns utrymme att slå sig ner och samtala med andra. Denna typ av zon är sällsynt förekommande i miljonprogramsområden.⁸³

Privat zon: En plats för endast ett hushåll, t.ex. en uteplats. Denna zon skapar även en övergång mellan lägenheten och bostadsgården. Zonen behöver en form av avgränsning för att skilja den från den mer halvoffentliga gården.⁸⁴

Växtlighet

Växtlighet har ett estetiskt värde i sig, samtidigt som det ger dofter, liv och förmedlar årstidernas växlingar. Det kan också vara ett rumsbildande element på bostadsgården som skärmar av, skyddar och skapar förutsättningar för lek och andra aktiviteter. Växtlighet som redan finns på befintliga bostadsgårdar kan med fördel bevaras, kompletteras och kombineras med andra växter. Det är dock viktigt att välja växter med rätt förutsättningar för användningen och klimatet som de kommer att utsättas för.⁸⁵

Vad är egentligen värt att bevara av den befintliga växtligheten? Gamla träd som redan finns på plats kan med fördel behållas. När gamla träd faller skapar de ett tomrum efter sig, naturlika planteringar kan frambringa förutsättning för förnyring⁸⁶.

⁸² Boverket, 2008 [online], sid. 24.

⁸³ Boverket, 2008 [online], sid. 23.

⁸⁴ Boverket, 2008 [online], sid. 23.

⁸⁵ Björklund, 1981, sid. 23.

⁸⁶ Björklund, 1981, sid. 24.

Det är inte bara de stora träden som kan behållas. Planteringar som håller en god kvalitet kan kompletteras med andra växter som skiljer sig åt från de som redan finns där. Befintligt buskage i en slänt kan skapa en mångfald i kombinationen med andra träd och buskar.⁸⁷

När växtligheten har växt till sig kan det bildas väggar och tak på bostadsgården. Träd och buskar kan göra stora kala gårdsrum till flera mindre rum, det leder i sin tur till en bättre samvaro utomhus, då rumsbildningen ofta kan uppfattas som en mer trivsamt och upplevelserik miljö. När rummen har skapats så kan de möbleras med blommor, sittplatser och odlingsmöjligheter m.m.⁸⁸

Lek och växtlighet behöver inte hållas åtskilda, istället kan det väljas växter som växer snabbt, skjuter rotskott och tål slitaget som det är troligt att de kommer utsättas för. Desto mer omfattande och artrik plantering desto större chans för växterna att klara av slitaget.⁸⁹

Funktioner

En bostadsgård ska erbjuda något för alla tillfällen, där ska finnas platser för möten, vila, lek och att samtala vid. Det finns funktioner som är nödvändiga som cykel- och bilparkering samt sophantering medan andra finns för att måna om de boende som grillplatser eller odlingslotter.

Olika funktioner kan kombineras: buskar kan fungera som ett avgränsade element samtidigt som det kan vara en lekmiljö för barnen.⁹⁰ På så sätt bildas en estetisk rumslighet som på samma gång är funktionell.

⁸⁷ Björklund, 1981, sid. 26.

⁸⁸ Björklund, 1981, sid. 30.

⁸⁹ Björklund, 1981, sid. 31.

⁹⁰ Boverket, 2008 [online], sid. 27-28.

Väderskydd

”En bänk med ett bord blir aldrig en skön uteplats om det blåser och är kallt eller är stekhet och dammigt, sedan må bänken i sig vara hur bra som helst.”⁹¹

Med planering kan klimatet påverkas till det bättre eller till det sämre. Klimatet på bostadsgårdar kan nyttiggöras genom att skapa vindskyddade, soliga och skuggiga platser.⁹²

Växtlighet eller andra lämpliga material kan skydda blåsiga platser, snabbväxande arter som exempelvis pil och poppel kan redan efter några år ge ett effektivt skydd. Träden kan på längre sikt kombineras med mer tåliga och långsamväxande arter.⁹³

⁹¹ Björklund, 1981, sid. 7.

⁹² Björklund, 1981, sid. 7.

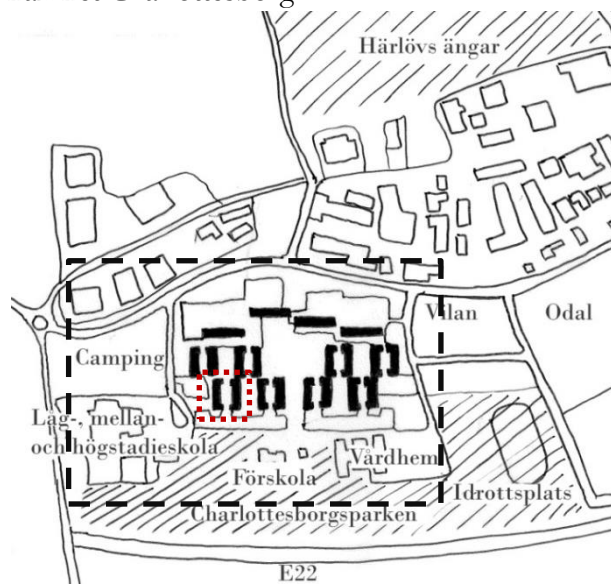
⁹³ Björklund, 1981, sid. 9.

Resultat från fallstudie

En torsdag i april åkte jag till områdena Charlottesborg, Gamlegården och Österäng i Kristianstads kommun. På respektive bostadsgård har jag ställt frågor till de boende (se bilaga *Frågor till de boende*) samt tittat närmare på de fem aspekterna: Rymlighet, zonering, växtlighet, funktioner och väderskydd.

Charlottesborg

Bostadsområdet Charlottesborg byggdes efter miljonprogrammets planeringsideal på 1970-talet. Runt om den bebyggda marken fanns tidigare bara några enstaka villor och Charlottesborgs gård, därav namnet Charlottesborg.⁹⁴

Figur 1. Skiss över Charlottesborg med tillhörande omgivning med den besökta bostadsgården markerad. (Skiss: Ulrika Larsson, baserad på söktjänsten Eniro, sökord: Charlottesborg, Kristianstad, 2014-05-12).

⁹⁴ Kristianstads kommun, 2008 [online], sid. 18.

Bostadsområdet gränsar till en större industri- och handelsyta samt området Odal och Vilan som består utav en skiftande bebyggelse av villor, radhus och flerbostadshus.⁹⁵

Charlottesborg ligger ungefär 2 km i sydvästlig riktning om centrala Kristianstad⁹⁶. Området består av 622 lägenheter som är placerade minst 250 m från motorvägen med ljuddämpande bullerskydd. Där finns 16 trevåningshus, placerade i grupper två och två med tillhörande bostadsgårdar samt fyra sexvåningshus, exploatören är bostadsrörelsen HSB.⁹⁷

I närheten av området finns Charlottesborgsparken med lekplats, hundrastgård, pulkabacke samt rekreationsområdet Härlövs ängar⁹⁸. I bostadsområdet finns även en förskola, låg-, mellan- och högstadieskola, gemensamma aktivitetslokaler, vårdhem, en mindre camping och en idrottsplats⁹⁹.

Bostadsgården vid Skogsduvan

Gården i området *Skogsduvan* i Charlottesborg är på ungefär 1000 m² och omges av två stycken trevåningshus av gult tegel. Gården är sparsamt utrustad med en större sandlåda, rännar, sittplatser, en grill och ett bollplank. Samtliga lägenheter har sina entréer ut mot gården och alla hyresgäster har balkong i västligt eller östligt läge.

⁹⁵ Kristianstads kommun, 2008 [online], sid. 18.

⁹⁶ Eniro, *Charlottesborg, Kristianstad* [online], 2014-05-12.

⁹⁷ SAISP Kristianstad, 1981, sid. 5-7.

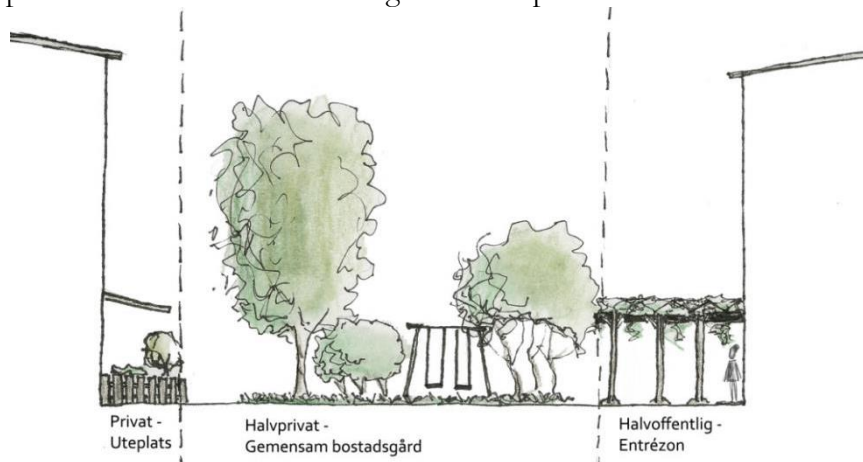
⁹⁸ Kristianstads kommun, 2008 [online], sid. 18.

⁹⁹ SAISP Kristianstad, 1981, sid. 8.

Konceptuella riktlinjer vid förnyelse

Utifrån rymlighetsaspekten (se definition i tidigare kapitel) måste det finnas tillräckligt med utrymme för möjlighet till aktivitet, det kan bli svårt att uppnå på alltför små bostadsgårdar. På en liten gård som den på Charlottesborg på runt 1000 m² får det inte plats med hur mycket aktiviteter som helst. Med mindre utrymme blir det desto viktigare att arbeta med tydliga gränser och zoner.

Gränserna mellan olika zoner kan vara mer eller mindre tydlig. Tydliga gränser upplevs vanligen som positivt för de boende och kan skapa en känsla av trygghet. En låg häck kan förslagsvis hjälpa till att skilja på privata och halvprivata platser. Att arbeta med solitärträd, staket eller andra rumsbildande element kan vara bra vid platser som saknar halvoffentliga eller halvprivata zoner.¹⁰⁰

Figur 2. Skiss över de tre olika zonerna: privat, halvprivat och halvoffentlig, enligt Boverket. (Skiss: Ulrika Larsson, 2014-05-9).

¹⁰⁰ Boverket, 2008 [online], sid. 24.

I figur 4 visas ett exempel på hur zoner kan lösas. Områden strax under fönster upplevs ofta redan som väldigt privata och kan därför med fördel göras om till privata uteplatser¹⁰¹.

Figur 3. Fotografi från huvudentrén över bostadsgården i området *Skogsduvan* i Charlottesborg. (Foto: Ulrika Larsson, 2014-04-17).

Det behövs en väl fungerande stomme för att lyckas med zoneringsen¹⁰². Det är marken, lägenheterna och växtlighet som utgör stommen; träd, buskar kan i sin tur skapa avgränsande element¹⁰³.

Skärmtak, pergolor eller någon annan form av konstruktion utanför porten signalerar om en mer privat zon, dessutom ger det skydd för nederbörd.¹⁰⁴ På Charlottesborg är byggnaderna redan konstruerade

¹⁰¹ Boverket, 2008 [online], sid. 23.

¹⁰² Boverket, 2008 [online], sid. 24.

¹⁰³ Björklund, 1981, sid. 5.

¹⁰⁴ Vidén och Lundahl, 1992, sid. 111.

på ett sådant sätt att zonen närmast ingången är skyddad för regn. På resten av gården finns inget tak som skydd att vistas under. Det är inte bara regn som en bostadsgård måste skyddas från utan även sol, skugga och vind m.m. Med hjälp av växtlighet och andra konstruktioner kan det skapas lä på lämpliga platser, skuggiga samt måttligt soliga sittplatser.¹⁰⁵

”Ungarna bara klänger på träden så det är inte lönt att plantera nya.”

Boende på bostadsgården på Charlottesborg

Växtligheten på bostadsgården är sparsam. I ett samtal med en boende berättas det att rönarna var ett försök till växtlighet, men barnen klättrade på dem och att många av träden av den orsaken inte klarade sig.

Idag finns spåren kvar efter de planteringsgropar i asfalten där rönträden en gång stått. På gården finns 22 stycken av dessa planteringsgropar men endast nio stycken röntrar.

Figur 4. Fotografi över en av de befintliga rönarna med planteringsgrop. (Foto: Ulrika Larsson, 2014-04-17).

På en gård med många barn är det viktigt att tänka på att välja tåliga växter. Barn kommer att leka på gräsmatta, i buskarna och klättra på träden - så länge som det finns några. Då gäller det att välja växter som klarar av dessa förutsättningar, gärna snabbväxande, slitagetåliga och växter som lätt skjuter rotskott. Ju färre träd som planteras desto större är chansen att de kommer slitas ner. En mer

¹⁰⁵ Björklund, 1981, sid. 9-14.

omfattande plantering leder emellertid till att tillräckligt många växter klarar sig och som så småningom kommer att växa sig allt större och bli ännu tåligare.¹⁰⁶ Det är således också en fråga om kvantitet.

”Jag sitter mest på balkongen... Tills solen går ner. Gården är mest för barnen, det är ju bara en lekplats så det är mest barnen som leker där. Det finns även större lekplatser i området och mycket för barn att göra.”

Boende på bostadsgården på Charlottesborg

Figur 5. Fotografi över bostadsgårdens möblering i mitten av rummet. (Foto: Ulrika Larsson, 2014-04-17).

Växtlighet och zonerings kan även skapa nya funktioner på gården. Möjligen är det inte möblering som saknas på Charlottesborg, här finns redan sittplatser, bollplank och sandlåda till de mindre barnen. En bostadsgård ska erbjuda något för alla tillfällen i livet. Där ska finnas lek för barnen, sittplatser för vila och platser för att samtala.¹⁰⁷

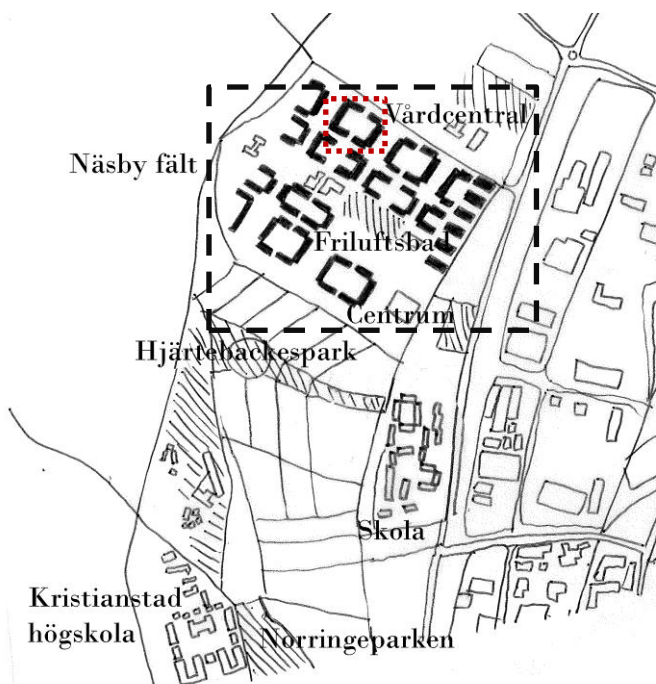
¹⁰⁶ Björklund, 1981, sid. 31.

¹⁰⁷ Boverket, 2008 [online], sid. 27.

Gamlegården

Bostadsområdet Gamlegården började planeras 1963 och stod klart 1971, med totalt 1850 lägenheter. Området ligger ungefär 2,5 km norr om centrala Kristianstad¹⁰⁸.

Tanken bakom byggandet var att skapa bostäder till de som arbetade i industriområdet Näsby. Då området ligger en bit från stadskärnan planerades det även för ett utbud av butiker och service i området.¹⁰⁹

Figur 6. Skiss över Gamlegården i Näsby med tillhörande omgivning med den besökta bostadsgården markerad. (Skiss: Ulrika Larsson, baserad på söktjänsten *Eniro*, sökord: Näsby, Kristianstad, 2014-05-12).

¹⁰⁸ Eniro, *Näsby, Kristianstad* [online] 2014-05-12.

¹⁰⁹ Kristianstadsbyggen AB, *ABK historia - 60- och 70-talet* [online], 2014-05-09.

Området är byggt och förvaltas av ABK, Kristianstadsbyggen AB. Gamlegården är en del av Näsby, ett område med blandad bebyggelse av flerbostadshus, villor och radhus byggda både före och efter miljonprogrammet. Näsby gränsar även till Näsby fält ett naturområde med våtmarkslandskap och hagar.¹¹⁰

Bebyggelsen på Gamlegården är mellan 3-6 våningar höga, i området finns ett mindre centrum med mataffär, fritidslokaler, bibliotek, bank och frisörer m.m. Där finns även ett friluftsbad, förskola, skola, vårdcentral, ett parkområde och närheten till Kristianstads högskola.¹¹¹

Det nya Gamlegården

Sedan 2011 pågår ett arbete med förnyelse av bostadsgårdarna och övriga utemiljöer på Gamlegården, projektet kallas för "Det nya Gamlegården". Bostadsgårdar i området har kommit mer eller mindre långt i denna förnyelseprocess.¹¹² Gården jag har valt har kommit förhållandevis långt efter en upprustning år 2011.

Bostadsgården vid Albogatan

Gården i området kring Albogatan i Gamlegården är på ungefär 7150 m². Den omges av sex större 3-våningshus som är placerade tre och tre med två större öppningar. Bostadsgården är utformad med dynamiska former, där finns riklig och varierad vegetation i form av lökväxter, marktäckare, buskage, större och mindre träd. Där finns större öppna gräsytor för lek och mer noggrant utformade ytor med lekredskap som klätterlek, sandlådor och gungor för de mindre barnen. Det finns gott om sittplatser på gården, även grillplatser och förråd. Markmaterialet består till en

¹¹⁰ Kristianstads kommun, 2008 [online], sid. 51.

¹¹¹ Kristianstadsbyggen AB *ABK historia - 60- och 70-talet* [online], 2014-05-09.

¹¹² Kristianstadsbyggen AB, *Nya Gamlegården* [online], 2014-05-09.

stor del av gräs, men där finns även asfalt, grus, sand, betong och inslag av kullersten vid en del av planteringarna.

Figur 7. Fotografi över klätterlek på bostadsgården vid Albogatan på Gamlegården. (Foto: Ulrika Larsson, 2014-04-17).

Konceptuella riktlinjer vid förnyelse

I många av miljonprogrammets bostadsgårdar ger det stora fysiska utrymmet en möjlighet till förnyelse¹¹³.

Gamlegården har en bostadsgård på hela 7000 m², även här kan zonerings vara en viktig del för att stora rum ska kännas inbjudande att vistas på. Träd och buskar kan dela upp ett stort gårdsrum till många mindre rum, vilket skapar en mer trivsamt och upplevelserik utemiljö.¹¹⁴

Förnyelsen på Gamlegården har redan börjat och en hel del rumslighet har skapats med hjälp zonerings och avgränsning av olika

¹¹³ Boverket, 2008 [online], sid. 30.

¹¹⁴ Björklund, 1981, sid. 30.

rum. Med hjälp av plank, buskage och några högre träd skapas mindre rum i det stora gårdsrummet. Dock är inte alla växter fullt etablerade.

Det går också att använda sig av andra material än vegetation för att skapa rumslighet och skydd mot vädret¹¹⁵. Exempelvis kan ett plank ge resultat direkt.

Ett plank med täta väggar nertill och glesare väggar högre upp ger en avskärmning för den som sitter ner samtidigt som det ger en överblick över gården när man reser sig upp (vilket kan vara bra t.ex. för att ha uppsikt över lekande barn).¹¹⁶

Denna typ av plank har använts som komplement till vegetationen på Gamlegården (se figur 7), bland annat runt lekytor och grillplatser.

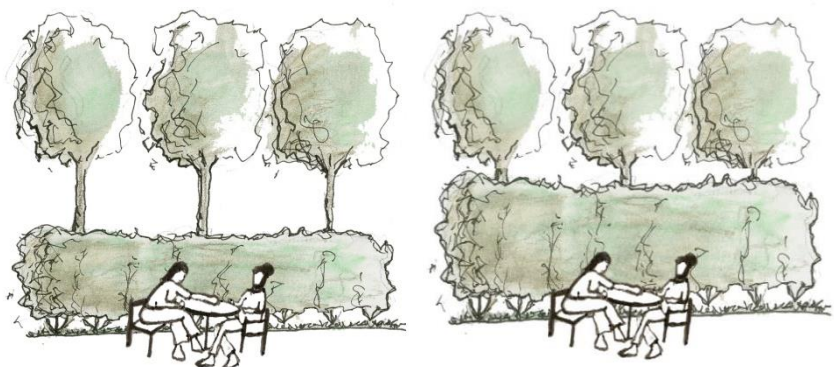
Figur 8. Fotografi över runskapande element på bostadsgården vid Albogatan på Gamlegården. (Foto: Ulrika Larsson, 2014-04-17).

Vegetationen skapar inte bara rumslighet utan även väderskydd; lä på blåsiga platser samt variation mellan sol och skugga. Används

¹¹⁵ Björklund, 1981, sid. 9.

¹¹⁶ Koinberg, Stenmark och Hom. 1979, sid. 33.

stamträd och buskage i kombination med varandra kan ett vindskydd byggas hela vägen från marken till kronan. De mest effektiva vindskydden består således av både buskar och stamträd.¹¹⁷ Även om vindskyddet består av både buskar och träd så kan det uppstå en vindförstärkning över krönet av buskaget. Detta kan motverkas genom att låta buskaget växa sig tillräckligt högt.¹¹⁸

Figur 9. Skiss över en mer och en mindre blåsig sittplats. (Skiss: Ulrika Larsson, 2014-05-09).

”Jag uppskattar att man får ta hand om sin egen trädgård, för de som vill, det är trevligt”.
Boende på Gamlegården

Privata uteplatser har skapats på gården för de som vill ha möjlighet till en egen trädgård eller uteplats. De privata zonerna skapar en övergång mellan lägenheterna och bostadsgården¹¹⁹.

Även halvprivata platser kan skapas på bostadsgården genom att arbeta med entréerna. Entrézonen är en viktig del av bostaden och

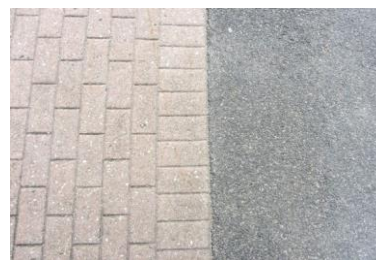
¹¹⁷ Björklund, 1981, sid. 7-9.

¹¹⁸ Björklund, 1981, sid. 11.

¹¹⁹ Boverket, 2008 [online], sid. 23.

utemiljön som helhet. Här bildar besökare sig en första uppfattning av bostaden och det är något hyresgästerna själva passerar dagligen. Den ska vara lätt att hitta, vara välkomnande och tillgänglighetsanpassad.¹²⁰

På Gamlegården har de använt sig av olika typer av markbeläggning för att förstärka entrén. Gångvägar inom den halvoffentliga gården består av asfalt men på mer privata områden byts markbeläggningen ut till betongplattor lagda i ett mönster.

Figur 10. Fotografi över markbeläggning som övergår från asfalt till betongplattor. (Foto: Ulrika Larsson, 2014-04-17).

”Det borde finnas mer för ungdomar att göra på gården. Som ringar att hänga i och klätterredskap, det har de i Ryssland. Det borde finnas något för alla att göra, inte bara småbarn.”
Boende på Gamlegården

Grundfunktioner som platser för lek, sittplatser samt platser för att vila och samtala finns redan på Gamlegården.

Behovet kan ändras med tiden, därför är det bra om möbleringen är flexibel. I mån av engagemang från de som bor på gården så kan det skapas andra funktioner, exempelvis fler grillplatser, odlingsmöjligheter eller vad som nu efterfrågas av de boende.¹²¹

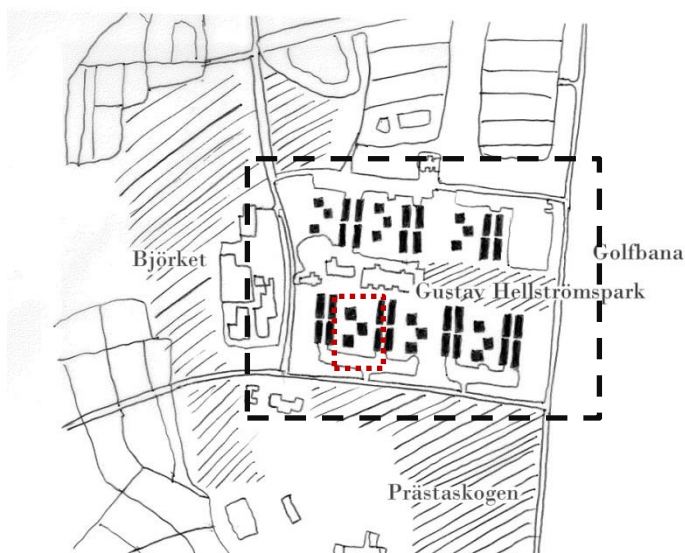
¹²⁰ Vidén och Lundahl, 1992, sid. 110.

¹²¹ Boverket, 2008 [online], sid. 27.

Österäng

Bostadsområdet Österäng anlades i början av 1970-talet, den första etappen var klar 1972. Området är byggt på en gammal sjöbotten från en vik av Hammarsjön, efter invallning i mitten av 1800-talet torrlades den. De höga punkthusen som byggdes minskade grundläggningskostnaderna. Det ledde till en hel del häftiga debatter om höga hus och hälsorisker.¹²²

Österäng ligger ungefär 2,5 km nordöst om centrala Kristianstad¹²³. Området är byggt och förvaltas av ABK, Kristianstadsbyggen AB, kommunen rättade dock sin planering efter miljonprogrammets mall från riksdagen.¹²⁴

Figur 11. Skiss över Österäng med tillhörande omgivning med den besökta bostadsgården markerad. (Skiss: Ulrika Larsson, baserad på söktjänsten *Eniro*, sökord: Österäng, Kristianstad, 2014-05-12).

¹²² SAISP Kristianstad, 1981, sid. 18.

¹²³ *Eniro, Österäng, Kristianstad* [online] 2014-05-12.

¹²⁴ SAISP Kristianstad, 1981, sid. 17.

Österäng gränsar till naturområdena Björket och Prästaskogen med naturkaraktär, Nosaby golfbana samt orten Kulltorp med stora grönområden.¹²⁵

Området har runt 1300 lägenheter, därav 18 punkthus med åtta våningar och 28 loftgångshus med tre våningar. De är grupperade i Södra och Norra Österäng och skils åt av Österängs centrum och ett grönområde¹²⁶.

I centrum av området finns en affär, skola, förskola, kyrka, friluftsbad och Gustav Hellströmsparken.¹²⁷

Österängområdet, vision år 2000

”Österängområdet, vision år 2000” planerades redan år 1993 i hopp om att komplettera och förbättra bebyggelsen och utemiljöerna på Österäng. Förnyelsen som gällde både punkthusen och loftgångshusen gjordes i olika etapper, den första år 1998, sedan år 1999 och slutligen år 2000.¹²⁸

Det var en omfattande renovering, bebyggelsen och karaktären från miljonprogrammet förändrades. Punkthusens fasader har behållits men loftgångshusen har fått en helt ny fasad vad det gäller både material och karaktär.¹²⁹

Området kring de gröna punkthusen

Runt de gröna punkthusen finns en friyta på ungefär 15200 m², (områdesgränsen finns markerad i figur 9), hit hör även att ytan är gemensam med en del av de boende från loftgångshusen. På platsen finns tre punkthus med åtta våningar, i den västra delen av området finns en mer stukutrerad sida med lekplats, cykelförråd och mycket

¹²⁵ Kristianstads kommun, 2008 [online], sid. 73.

¹²⁶ Vidén och Botta, 2006 [online], sid. 57.

¹²⁷ Kristianstads kommun, 2008 [online], sid. 18.

¹²⁸ Vidén och Botta, 2006 [online], sid. 57-58.

¹²⁹ Vidén och Botta, 2006 [online], sid. 60.

hårdgjort material i anslutning till entréerna. Den östra sidan av punkthusen är mer dynamisk med naturlika planteringar och vattenlek. Det finns också en större öppen grönyta i den söndra delen av området närmast parkeringen.

Figur 12. Fotografi över sjuvåningars punkthus med omkringliggande grönområde på Österäng. (Foto: Ulrika Larsson, 2014-04-17).

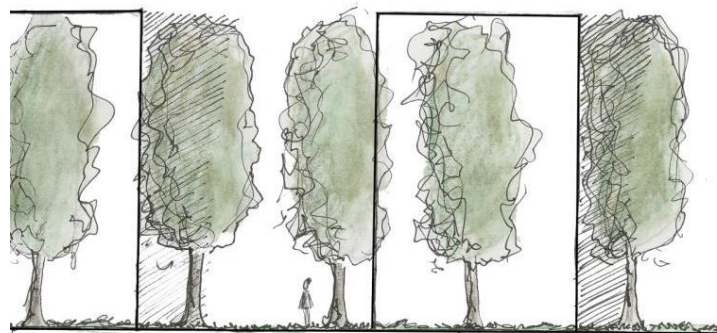
Konceptuella riktlinjer vid förnyelse

Området på Österäng skiljer sig markant från Charlottesborg och Gamlegården på så sätt att där inte finns någon tydlig gårdskänsla på grund av punkthusen. Än en gång blir zonerings en viktig förnyelseaspekt att ta hänsyn till.

Boverket skriver i rapporten *Gårdsutveckling i miljonprogramsområden* att arbeta med solitärträd, staket och andra rumsbildande element kan

vara bra för att skapa halvoffentliga eller halvprivata zoner som områden med punkthus ofta saknar¹³⁰.

Det kan vara en idé att anpassa växtligheten efter skalan på bostadsgården. Snabbväxande träd som exempelvis poppel kommer snabbt upp i höga höjder och gör rummet till en mänskligare skala och på så sätt även skymmer en del av sikten ner på gården¹³¹.

Figur 13. Skiss över höga pelarträd till höga hus för en mer mänsklig skala. (Skiss: Ulrika Larsson, 2014-05-09).

”Stora skrämmande fasader med hundratals stirrande fönster lockar ingen ut på gården. Att man syns från alla fönster runt gården är nog en av de främsta orsakerna till att vuxna och ungdomar inte gärna vistas där”.¹³²

Citatet från *God bostad Utombus* av Eva Björklund målar upp en bild av att stora fasader med många fönster kan vara avskräckande bild för många människor.

¹³⁰ Boverket, 2008 [online], sid. 24.

¹³¹ Björklund, 1981, sid. 30.

¹³² Björklund, 1981, sid. 30.

Österäng har kommit väldigt långt i en förnyelseprocess både vad det gäller bebyggelsen och utemiljön. I ett samtal med några av de boende är grönyrtorna, vattenlek och de naturlika planteringarna något som ofta lyftas fram och verkar uppskattas. Som tidigare nämnts är växtlighet mer än ett estetiskt värde och ett rumskapande element; det ger dofter och liv samtidigt som det förmedlar årstidernas växling¹³³.

”Grönområdena är väldigt bra och att det finns lika mycket grönt mellan husen. De naturlika planteringarna är väldigt fina.”

Boende på Österäng

Området kring de gröna punkthusen kan nog räknas som funktionsrik, där finns större lekplatser för lek, många sittplatser för vila och platser att umgås på.

”Här finns bra sittplatser och en stor lekplats för barnen.”

Boende på Österäng

Lekplatser, sittplatser och andra platser att umgås på kräver väderskydd för att bli till sköna uteplatser. Väderskyddet har en stor inverkan på hur platser upplevs: blåsiga, kalla, stekheta eller dammiga platser uppskattas sällan.¹³⁴

Snabbväxande arter som exempelvis pil och poppel kan på bara några år ge ett effektivt vindskydd¹³⁵. På Österäng finns en riklig och varierad växtlighet, en del gammal växtlighet har bevarats och kompletteras med ny. Detta kan på sikt skapa nya rum och ge effektivt vindskydd som behövs på platser med punkthus som lätt

blir blåsiga utan de långa fasader som vanligtvis avgränsar bostadsgårdar.

Figur 14. Fotografi över en lekplats på Österäng, där en häck nyligen planterats som ett avgränsande element runt lekplatsen. (Foto: Ulrika Larsson, 2014-04-17).

¹³³ Björklund, 1981, sid. 23.

¹³⁴ Björklund, 1981, sid. 7.

¹³⁵ Björklund, 1981, sid. 9.

Diskussion

Metoddiskussion

Litteraturstudien har varit en stor del av detta arbete och gav mig ett underlag för att kunna genomföra fallstudien. Att veta vad jag skulle undersöka redan innan jag var på plats i områdena underlättade arbetet och hjälpte mig att fokusera på det väsentliga i min uppsats.

Kapitlet om intervjuer *Forskningsmetodikens grunder*¹³⁶ av Runa Patel och Bo Davidson var till stor hjälp för förberedelserna inför intervjuerna med de boende på bostadsgårdarna.

Frågorna som ställdes (se bilaga *Frågor till de boende*) anpassades efter samtalet, denna halvstrukturerade form av intervju fungerade bra för att inte begränsa svarsalternativen. Det fanns också en möjlighet att komma med följdfrågor och be de boende utveckla sina svar. Jag upplevde att även om intervjuerna var av en halvstrukturerad karaktär så underlättade förberedelserna arbetet både under besöken och därefter.

Innan jag genomfört intervjuerna planerade jag för en eller två intervjuer på respektive bostadsgård, men väl på plats blev jag väldigt väl bemött och det var många som ville säga sitt. Detta gjorde att det snarare blev tre till fem intervjuer på varje bostadsgård vilket gav ett bredare svarsfält men som också gjorde att det gick åt mer tid än förväntat åt besöken.

Avsikten med fallstudierna var inte att få fram en enhetlig bild över möjligheter till förnyelse utan snarare få fram en bild hur de boende uppfattar sin bostadsgård.

Syftet med litteraturstudierna var att ta reda på vilka förutsättningar det finns för förnyelse av miljonprogrammets bostadsgårdar. Desto mer litteratur jag läste desto starkare blev också insikten att det inte

bara finns ett sätt till förnyelse, många av författarna ansåg sig ha lösningen hur en upprustning av dessa områden borde se ut och hur den ska gå till.

Kanske kan alla olika idéer och lösningar till problemet visa på att det inte bara finns ett ”rätt” sätt till förnyelse. Olika platser har olika förutsättningar vilket syns i resultatet av fallstudien, även om det finns många gemensamma faktorer så fanns det också saker som skiljer sig åt.

Fallstudierna var ett bra komplement till litteraturstudierna, att först läsa om olika aspekter hur en förnyelseprocess kan se ut och sedan titta närmare vad det egentligen innebär; gav en djupare förståelse för processen.

Slutsatser

Vilka förutsättningar finns då för att ta till vara, utveckla och förnya miljonprogrammets bostadsgårdar?

För att förstå denna fråga måste det finnas en förståelse för bakgrunden till miljonprogrammet och historien bakom varför det blev som det blev. Länsstyrelsen skriver i sin rapport¹³⁷ att det höga bostadstempot var nödvändigt för att klara av en höjd bostadsstandard. Innan miljonprogrammet var det många människor som levde under oacceptabla förhållanden, projektet var ett redskap för att ta sig ur trångbeboddhet, standard och hög arbetslöshet.

Det finns flera författare som anser att miljonprogrammet lade mycket fokus på funktion. Bergström¹³⁸ menar att miljonprogrammet strävade efter att det skulle vara enkelt, enhetligt

¹³⁶ Patel och Davidson, 2003.

¹³⁷ Länsstyrelsen i Stockholms Län [online], 2014-04-22.

¹³⁸ Bergström, 2001.

och funktionellt. Stenberg¹³⁹ beskriver bostäderna som välplanerade, där varje rum planerades efter funktioner. Funktionerna var utformade in i minsta detalj, omsorgsfullt beräknades människors rörelsemönster, användning av kök och vardagsrum. Miljonprogrammets ideal menade att alla hade samma behov och därför kunde bo likadant, idag pratas det om individualitet, komplexitet och mångfald¹⁴⁰.

Många typer av människor ska vistas på de moderna bostadsgårdarna, inte bara kärnfamiljen som miljonprogrammet planerades för. Möjligen är detta den största skillnaden mellan miljonprogrammets ideal och behoven i dagens samhälle. Komplexiteten i alla olika behov kan göra det svårare att planera för just funktion. Kanske är det lätt hänt att funktioner och vad platser ska användas till glöms bort i det estetiskt vackra och teorier om sociala möten, då det finns så pass många faktorer att ta hänsyn till.

Vad av historien är värt att ta till vara på? Hur vet vi vilka delar av miljonprogrammet som ska bevaras och hur vet vi vilka som med förmån kan tas bort?

Ett begrepp som ofta nämns i en genomläsning av litteraturstudien är begreppet varsamhet.

Riksantikvarieämbetet förhållningssätt till detta är att inte alla miljöer ska bevaras precis som de är, utan att det är genom förändringar, som kulturmiljöerna: vårt kulturarv har skapats¹⁴¹. Detta förhållningssätt skulle då i sin tur kunna betyda att förändringar av utemiljöer, exempelvis bostadsgårdar, inte alltid behöver vara något negativt.

¹³⁹ Stenberg, 2012 [online].

¹⁴⁰ Bergström, 2001, sid. 6-7.

¹⁴¹ Riksantikvarieämbetet, 2004, sid. 34.

I dagens samhälle har vi verktygen för att förändringar ska ske med en hög hastighet och med det händer att vi gör oss av med saker som vi senare kommer på att vi borde bevarat.¹⁴²

Med det försvinner också vad som skulle kunnat vara förutsättningar för att ta tillvara, utveckla och förnya.

Att förändra med ytterst varsamhet kan handla om att komplettera eller utveckla det som redan finns, snarare än att ta bort och göra om helt. Många gånger finns det redan väderskydd, växtlighet, zoner och funktioner på bostadsgårdarna.

Hur vet vi att det vi förändrar, utvecklar och förnyar faktiskt blir till förbättringar? Är det möjligt att höja värdena från miljonprogrammet genom att förnya och renovera? Måste det så fall vara tydligt att en förnyelseprocess har skett?

Det är svårt att svara på exakt hur dessa förändringar ska gå till. Först och främst måste man ta hänsyn till de boende på gården och vara medveten om att det finns andra perspektiv; som exempelvis fastighetsägaren. Vad får den ut av en förändring? Man måste också ta hänsyn till en plats specifika egenskaper och hur den förändras vid en eventuell renovering.

Möjligen kan boendeperspektivet räknas som en förutsättning för en lyckad förnyelseprocess. Vidén och Lundahl menar att de boende måste få bidra med sina upplevelser av utemiljön för en lyckad förnyelse.¹⁴³ Å andra sidan skriver Bengtsson i sin artikel¹⁴⁴ att boendeperspektivet inte alls är en garanti för en lyckad förnyelse. Med det menar han att boendeflytande snarare är en rättighet än att det skulle leda till sociala och ekonomiska framgångar.

¹⁴² Riksantikvarieämbetet, 2004, sid. 34.

¹⁴³ Vidén och Lundahl, 1992, sid. 190.

¹⁴⁴ Bengtsson, 1982 [online].

Att det finns förutsättningar eller potential i miljonprogrammet måste nog ändå konstateras.

I första hand är miljonprogrammets kvantitet av bostäder ett värde i sig, 830 000 lägenheter är ett hem för många människor. Samtidigt är det många människor som påverkas av förändringarna som sker i dessa områden.

Det finns flera författare som menar att miljonprogrammets fysiska utrymme är ett värde i sig och att det därmed också finns utrymme för att förändra¹⁴⁵.

Något som ofta saknas på miljonprogrammets bostadsgårdar är halvprivata zoner att vistas på. Rymlighet skapar förutsättningar för att utveckla denna typ av zon och bilda mer trivsamma platser för de boende att vistas på.

Boverket påpekar i sin rapport¹⁴⁶ att det finns en del grundförutsättningar som måste finnas på en bostadsgård, funktioner som lek och vila samt någonstans att ställa cykeln o.s.v. Finns inte detta finns det heller ingen egentlig anledning att vistas på bostadsgården.

Att miljonprogrammet många gånger planerades efter väderstreck skapar förutsättningar för behagliga platser. Områden med väldefinierade gårdar skapar dessutom ett stark vindskydd, vilket ger goda förutsättningar för att utveckla väderskydd och för att växtlighet ska trivas.

Solitärträden som planterades på 60- och 70-talet har nu hunnit växa sig stora, det finns en förutsättning att bevara dessa träd samtidigt som de kan utvecklas med nya kompletterande planteringar och växtlighet. Träden är ett viktigt inslag på bostadsgården, samtidigt

¹⁴⁵ Kronvall, 2010 [online], sid. 121; Kristensson, 2007 [online], sid. 35; Boverket, 2008 [online], sid. 24.

¹⁴⁶ Boverket, 2008 [online].

som de är ett estetiskt värde skapar de även skugga på gården och är ett rumsbildande element.

Stenberg skriver i sin artikel¹⁴⁷ att miljonprogrammets lägenheter både är robusta och flexibla. Flexibilitet är en förutsättning i sig, Stenberg menar att miljonprogrammet är anpassningsbara och kan förändras med tiden och efter dagens moderna behov.¹⁴⁸

Vilka brister och möjligheter det finns på bostadsgårdarna i områdena Charlottesborg, Gamlegården och Österäng framgår i resultatet från fallstudien (se tidigare kapitel).

Avslutningsvis kan det sägas att inget miljonprogramsområde är det andra likt men att man med en viss generalisering kan hitta gemensamma brister och möjligheter. På bostadsområdena Charlottesborg, Gamlegården och Österäng är det en gemensam avsaknad av en tydlig zonerings, särskilt av den halvprivata karaktären. På samtliga gårdar finns det dessutom väderskydd i form av plank som kan kompletteras med mer växtlighet för att skapa ytterligare vindskydd och skugga där det behövs.

Det som troligtvis skiljer områdena mest från varandra är graden av förnyelse. Charlottesborg är det område med minst växtlighet av samtliga gårdar, med det kommer även en avsaknad av tydlig zonerings och avsaknad av väderskydd.

Gamlegården och Österäng som kommit längre i en förnyelseprocess har betydligt mer växtlighet som skapar rumslighet och förutsättningar för aktiviteter på gården.

Detta visar även på vilka möjligheter och kvaliteter som kan frambringas på områdena med relativt små medel.

¹⁴⁷ Stenberg, 2012.

¹⁴⁸ Stenberg, 2012, sid. 177.

Spår från historien i fallstudien

På Charlottesborgs bostadsgård finns en hel del av miljonprogrammets ideal kvar än idag. Kanske beror det på att området inte ännu genomgått en betydande förnyelseprocess.

”När miljonprogrammet byggdes tänkte man sig fortfarande hemmafruar, kvinnan skulle vara hemma med barnen medan mannen for till jobbet, det ritades lekplatser och parkeringsplatser.”¹⁴⁹

Dessa lekplatser och parkeringsplatser har en framträdande roll på Charlottesborg, där finns gott om säkra och robusta lekmiljöer, men idag är enbart barnfamiljerna ett ganska smalt planeringsperspektiv. På Charlottesborg finns det dessutom få av de halvprivata platserna som många av miljonprogrammets områden saknar. Hela bostadsgården är mer utav en halvoffentlig karaktär med inslag av de privata balkongerna.

Lekplatsen och sittplatser på gården är väl definierade ytor, vilket är typiskt för miljonprogrammets rationaliserande estetisk, där lek får vara lek och sittplatser får vara sittplatser.

Alla byggnader i området är noggrant planerade efter väderstreck, där norrsidan skuggar lämpliga platser som exempelvis parkeringsplatser men aldrig bostadsgårdar. Detta skapar goda förutsättningar för soliga uteplatser på gårdarna.

På Gamlegården och Österäng syns inte det tydliga spår från miljonprogrammet ute på bostadsgårdarna, möjligen för att de båda områdena kommit betydligt längre i en förnyelseprocess än Charlottesborg.

Men stommen på byggnaderna finns kvar, de skapar samma förutsättningar för soliga lägen då husen många gånger planerats med hänsyn till väderstreck.

¹⁴⁹ Bergström, 2001, sid. 6-7.

De dynamiska formerna som finns på Gamlegårdens bostadsgård skiljer sig från den funktionsseparering som miljonprogrammets ideal planlade - gränserna är inte lika markanta som på Charlottesborg, även om det finns olika platser för lek och andra platser för sittplatser.

Vidare studier

Under arbetets gång har det dykt upp många intressanta tankar och funderingar som gått utanför mina egna frågeställningar. I ett samtal med en grupp boende i bostadsområdet Österäng nämns att:

”Punkthuset är väldigt bra men radhusen har blivit alldeles för dyra att bo i sedan renoveringen.”

Boende på Österäng

Detta arbete behandlar inte ekonomiska aspekter men det skulle vara intressant att i fortsatta studier titta närmare hur kostnader kan hållas nere för de boende i en förnyelseprocess. Miljonprogrammet var en statlig satsning, vem är det egentligen som ska betala för den?

I ett tidigt skede av litteraturstudien var Jan Gehl och hans verk *Livet mellem busene* inkluderat. Tanken var att ge en förståelse för de fysiska rummens betydelse för det sociala livet på de utvalda bostadsgårdarna i Kristianstad. Men alla sociala aspekter hade kunnat vara ett arbete för sig och istället har jag försökt hålla mig till funktioner och den fysiska utformning som exempelvis växtlighet och väderskydd för att undersöka brister och möjligheter på bostadsgårdarna.

Begrepp som varsamhet, kulturvärde och boendeinflytande behandlas i detta arbete för förståelsen för vilka förutsättningar som ska bevaras och vilka som ska förnyas men undersöks inte på ett djupare plan.

Ett fortsatt arbete hade kunnat undersöka frågor som:

- Hur ska miljonprogrammets kulturvärde bevaras med varsamhet?
- Hur kan boendeflytande se ut i praktiken vid omgestaltning av bostadsgårdar?

Ett sätt att fördjupa mig i mina egna frågeställningar hade kunnat vara att utveckla tre olika gestaltungs-förslag för de tre bostadsgårdarna med resultatet av fallstudien som underlag. Hur hade "Konceptuella riktlinjer vid förnyelse" för respektive bostadsgård gett sig för uttryck vid ett verkligt förslag?

Avslutande reflektioner

Denna uppsats behandlar frågor att ta hänsyn till vid en förnyelseprocess, med syftet att undersöka förutsättningar som kan vara en grund för framtida åtgärder efter behoven i dagens samhälle. Frågan angående vilka förutsättningar det finns för att ta till vara, utveckla och förnya miljonprogrammets bostadsgårdar gav ett väldigt brett svarsfält. Att det finns förutsättningar på miljonprogrammets bostadsgårdar kan vem som helst se, men vilka av dessa som är värda att bevara ur en ekonomisk, social och estetisk synvinkel är en annan och mer komplex frågeställning.

Resultatet från fallstudien visar på att bostadsgårdarna på Charlottesborg, Gamlegården och Österäng har olika förutsättningar och därmed även olika lösningar till förnyelse. Det är först när bristerna och möjligheterna för ett område undersöks som problemen och lösningar kan identifieras.

På liknande sätt kan även vad som är brister och vad som är möjligheter i ett område uppfattas olika. Möjligen ska åsikterna som kommer från de som bor i området och lever sina liv där; väga tyngst vid förändringar.

Likväl finns det aspekter att ta till som kan skapa förutsättningar för det sociala livet och aktiviteter på gården, som mer eller mindre gynnar de flesta. Aspekter som har tagits upp i detta arbete visar bl.a. på hur zoneringsplanering kan skapa rumslighet och hur rymlighet skapar förutsättningar för aktiviteter. Det visar även på hur växtlighet förmedlar årstidernas växlingar, att väderskydd kan ge skugga soliga dagar samt att funktioner skapar förutsättningar för lek och möten.

Detta kandidatexamensarbete har gett mig insikt i vilka kvaliteter och möjligheter som miljonprogrammets bostadsområden utgör, att de är värda att satsa tid och pengar på samtidigt som det gett mig en djupare förståelse för vad som kan vara bra att ta hänsyn till vid en förnyelseprocess.

Referenser

Otryckta källor

Bengtsson, Bo (1982) *Demokrati och inflytande i boendet. Vad är det och hur kan det undersökas?* [online], tillgänglig via:
<http://cts.lub.lu.se/ojs/index.php/st/article/viewFile/3251/2822>, [2014-05-21]

Boverket (2008) *Gårdsutveckling i miljonprogramsområden* [online], tillgänglig via: <http://www.boverket.se/Om-Boverket/Webbokhandel/Publikationer/2009/Gardsutveckling-i-miljonprogramsomraden/>, [2014-04-10]

Eniro [online] tillgänglig via:
<http://kartor.eniro.se/?q=%C3%B6ster%C3%A4ngg>, Charlottesborg, Kristianstad [2014-05-12].

Eniro [online] tillgänglig via:
<http://kartor.eniro.se/?q=%C3%B6ster%C3%A4ng>, Näsby, Kristianstad [2014-05-12].

Eniro [online] tillgänglig via:
<http://kartor.eniro.se/?q=%C3%B6ster%C3%A4ng>, Österäng, Kristianstad [2014-05-12].

Kristensson, Eva (2007) *Bostadsgården – vardagsrum, lekplats, mötesplats och utsikt* [online], tillgänglig via:
<http://www.formas.se/sv/Forskning/Formas-Publikationer/Rapporter/Bostadsgarden/>, [2014-04-29]

Kristianstadsbyggen AB [online], tillgänglig via:
<http://www.abk.se/CM/Templates/Article/general.aspx?cmguid=592c9634-9500-4505-855e-9e5418d83efb>, Nya Gamlegården, [2014-05-09]

Kristianstadsbyggen AB [online], tillgänglig via:
<http://www.abk.se/CM/Templates/Article/general.aspx?cmguid=ffa0ea4>

[e-d998-4ec6-8505-dca2304b06ca](http://www.abk.se/CM/Templates/Article/general.aspx?cmguid=e-d998-4ec6-8505-dca2304b06ca), ABK historia - 60- och 70-talet. [2014-05-09]

Kristianstads kommun (2008). *Parkeplan för Kristianstad tätort*. Kristianstad: Kristianstads kommun [online], tillgänglig via:
<http://www.kristianstad.se/park>, [2014-04-11]

Kronvall, Johnny (2010) Miljonprogrammet och makten över det förestående förnyelsearbetet. I: *Makten över rummet: Tankar om den hållbara staden*. Red. Göran Graninger och Christer Knuthammar. Stiftelsen Vadstena Forum för samhällsbyggande [online], tillgänglig via:
<http://liu.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2:369824>, [2014-04-09]

Länsstyrelsen i Stockholms län (2004) HEJ BOSTAD om bostadsbyggande i Storstockholm 1961-1975 [online], tillgänglig via:
<http://www.lansstyrelsen.se/stockholm/Sv/publikationer/2004/Pages/hej-bostad---.aspx>, [2014-04-22]

Stenberg, Erik (2012) Flexibelt miljonprogram kan möta nya bostadsbehov. I: *Miljonprogrammet – utveckla eller avveckla?* Red. Birgitta Johansson. Forskningsrådet Formas [online], tillgänglig via:
<http://www.formas.se/Forskning/Formas-Publikationer/Pocketbocker-Formas-fokuserar/Miljonprogrammet/>, [2014-04-10]

Vidén, Sonja (2012) *Rekordårens bostäder – en viktig resurs för hållbar utveckling*. I: *Miljonprogrammet – utveckla eller avveckla?* Red. Birgitta Johansson. Forskningsrådet Formas [online], tillgänglig via:
<http://www.formas.se/Forskning/Formas-Publikationer/Pocketbocker-Formas-fokuserar/Miljonprogrammet/>, [2014-04-10]

Vidén, Sonja och Botta, Marina (2006) *Bostadsförnyelse och miljöåtgärder med stöd av lokala investeringsprogram: Hållbar utveckling i 50-60-70-talens bostadsområden* [online], tillgänglig via:
<http://www.formas.se/PageFiles/6259/0603%20LIP%20slutrappor%20BOM.pdf>, [2014-05-13]

Trycka källor

Bergström, Inger (2001) Miljonprogrammet passar inte för dagens människor. *Planera bygga bo*. Årg. 4/2001, sid. 6-7.

Björklund, Eva (1981) *Utombus*. Stockholm: Bostadsstyrelsen. Serien: "God bostad".

Koinberg, Sture, Stenmark, Ben och Holm, Thomas (1979) *Det är möjligt! Om upprustning av utemiljön i ett 60-talsområde*. Stockholm: Statens råd för byggnadsforskning.

Patel, Runa och Davidson, Bo (2003) *Forskningsmetodikens grunder*. Lund: Studentlitteratur.

Riksantikvarieämbetet (2004) Förändra varsamt vägledning vid ombyggnader av rekordårens bebyggelse. Stockholm: Riksantikvarieämbetet

SAISP Kristianstad (1981) *Att bo på Charlottesborg och Österäng*. Kristianstad: Kristianstads kommun.

Schlyter, Thomas (1985) *Miljöförbättringar i 1969 års bostadsområden: Analyskriterier och tillämpningsexempel*. Gävle: Statens institut för byggnadsforskning.

Vidén, Sonja och Lundahl, Gunilla (1992) *Miljonprogrammets bostäder Bevara - Förnya - Förbättra*. Stockholm: Statens råd för byggnadsforskning.

Östberg, Kjell och Andersson, Jenny (2013) *Sveriges historia 1965-2012*. Mölnlycke: Nordstedt.

Bilaga

Frågor till boende

Hur tycker du det är att bo på
Charlottesborg/Gamlegården/Österäng? Trivs du bra?

Planerar du att bo kvar? Hur länge har du bott här?

Tillbringar du mycket tid på bostadsgården?
Finns här mycket att göra? Vad brukar du göra?

Vad tycker du om utemiljön i området? Vad uppskattar du
och vilka brister finns?

Hur fungerar skötsel på gården? Tycker du att här är
välskött?

Får ni som bor här ta egna initiativ i utformning och i
skötseln?

Vad tycker du saknas på bostadsgården? Hur skulle det se
ut om du fick bestämma?